

լիք ալ պիտի շատնայ . : Այս բաներս մտածելու ժամանակ երիտասարդին մէկը անկէ կ'անցնի , ու այս ինկած դաձաճին վրայ գլխաւով զինքը կը վերցընէ , վերքերը կը պատէ , քովը գինի ունի եղեր , աղէկ մըն ալ կը խրնցընէ աւոր : Սահը երբոր քիչ մը հոգի կ'առնու , կը դառնայ երիտասարդին կը հարցընէ . “ Օ իս կը ճանչնաս թէ ով եմ . — Չէ , կ'ըսէ երիտասարդը , ամենեւին միտքս չի գար որ զքեզ տեղ մը տեսած ըլլամ : — Այս մահն եմ , կ'ըսէ , դիտես որ ես մէկու մըն ալ չեմ խնայեր , դուն ալ սէտք է որ իմ կամայց զոհ ըլլաս , բայց այս ըրած բարեացդ համար իմ գալէս առաջ իմ սուրհանգակներուս ձեռքով քեզի կ'իմացընեմ ” որ դամնէ զքեզ պատրաստ գտնեմ : — Հատ չընորհակալ եմ , կ'ըսէ երիտասարդը , ինչ ալ ըլլայ , դոնէ առաջուց կ'իմանամ թէ երբ պիտի մեռնիմ : : Այս կ'ըսէ , ու զոհ սրտով մահուընէ կը բաժնուի և իր տեղը կը դառնայ :

Այս երիտասարդը խել մը ատեն առողջ կեանք մը անցուց , երբոր սկսաւ քիչ մը տարիքը առնել հիւանդութիւնսերն ու ծերութեան ցաւերը վրան եկան , բայց ինքը միշտ մտքէն կ'ըսէր թէ դեռ չեմ մեռնիր , վասն զի մահուան սուրհանգակները տակաւին չեղնցան : Ինչ և իցէ՝ հիւանդութիւնները անցան ինքն ալ սկսաւ նորէն անհոգ կեանք մը անցընել . մէկ օր մ'ալ յանկարծ տանը դուռը մէկը զարկաւ , մարդը ելաւ նայեցաւ որ մահն է որ զինքը կը կանչէր : — “ Ի՜նչ կ'ըսես , ըսաւ մարդը , դուն չըսիր որ ես չեկած իմ սուրհանգակներս կը զրկեմ ու իմ գալստ կ'իմացընեմ : — Այս չղրկեցի , կ'ըսէ մահը , այնչափ հիւանդութիւններն ու ծերութեան ցաւերը , անոնք ինչ էին , իմ զրկելիքներս չէին . անոնցմէ ալ առաջ իմ եղբայրս քունը՝ քովդ չէի զրկած որ քեզի միշտ յիշեցընէ իմ գալստմէն իրիկուն անկողին մտնելէ առաջ չէիր մտածեր որ իբր յախտենական քունը կը մտնես ” : — Չկրցաւ մարդը պատասխան տալ ու տկամայ կամօք ե-

լաւ մահուան ետեւէն գնաց :

Սահուան զրկած սուրհանգակները այս աշխարհքին հիւանդութիւններն ու վիշտերն են , իմաստուն մարդը զանոնք կը ճանչնայ ու անոնց լեզուն հասկընալով ըստ այնմ ինքզինքը կը պատրաստէ :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՍԽԵՐԼՅԻ ՊԱՊԵՐԱԿԸ :

ԹԻՒՊԵՏ և ուրիշ անգամ Վաղմալի պիս մէջ համառօտիւ մը Վափուէնի Պոնափարթէին վարքը ծանուցեր ենք մեր ընթերցողաց , բայց այսպիսի մեծ մարդու մը վարուց զխաւոր պարագաներն արժանի է դիտնալ : Սենք առայժմ այս երեւելի պարագայից մէկը կ'ընտրենք , որ է Սափուէնի պատերազմը , որ Վափուէնի մեծամեծ գործքերէն մէկն է , և միանգամայն իւր փառայր վախճան :

Սափուէնի պատերազմը թէ իբրեւ զինուորական դիպուած և թէ քաղաքական՝ շատ հուշակաւոր է մեր ժամանակիս պատմութեան գործոց մէջ . վասն զի մի և նոյն ժամանակին մէջ կը տեսնենք Վափուէնի և իւր բանակին յետին ճիգն ու զինուորական հանձարը և անհնարին քաջութիւնը :

Այբոր Վափուէնի կայսրը Վաղմալի իշխէր փախչելով , 1815-ին մարտի 20-ին յաղթանակաւ Փարիզ մտաւ և իւր առաջին գահն նստաւ , իմացաւ որ բոլոր Աւրոպայի տէրութիւնք նոր ուխտ գրեր են մէջերնին որ մինչև որ զինքն երկրորդ անգամ աթուէն չձգեն՝ զենքերնին վար չգնեն : Տեսաւ ալ որ խաղաղութեան հրաւերներով չի կրցաւ թշաւեայ խորհուրդը ցրուել , զենքը ձեռք առաւ : Բռնալին մտածումնքն եղաւ թընամեաց Վաղղիոյ մէջ տոյասել , ասով

ժամանակ կ'ունենար Վաղղիոյ գլխաւոր տեղերն ամրացունել, ամէն տեղ զօրք դնել, և իւր քովն ալ բաւական զօրութիւն պահել որ պէտք եղած ժամանակ ամէն տեղ հասցունէ : Բայց իւր քովիներուն հաւանելով այս խորհուրդը ձգեց և որոշեց որ իւր հրաշալի արագութեամբ թշնամեաց վրայ իյնայ, որով շատ անգամ այնչափ յաղթութիւններ ձեռք բերեր էր : Ինչնամիջը դեռ Պելճիա կը ժողովէին, որոնք բոլորը մէկտեղ 224,000 Բնգղիացի, Հոլանտացի, Բրուսիացի, Սաքսոն, Պելճիացի, Պրուսիացի և Բնուկերցի էին, որոնց կը զօրավարէին Ուելլինկդըն անգղիացին և Պիւլսէր բրուսիացին : Ուղեց Վափոլէոն այս երկու զօրավարաց բանակներուն մէջ տեղն առնուլ և նախ Պիւլսէրը զարնել ու ետքը Ուելլինկդընին դառնալ, և Պելճիան Վաղղիոյ հետ միացունելէն ետեւ արեւելեան սահմանագիծին վրայ Ռուսաց ու Բուսարիացաց սպասել, և այս ամէն բաները կը յուսար որ յունիսի առաջին օրերը կրնայ լմնցունել, մինչդեռ Ռուսք ու Բուսարիացիք յուլիսի վերջերը հազիւ կրնային հասնիլ :

Ըրդ 1815ին յունիսի 14ին Վաղղիացւոց բանակ մը, որ 122 հազար հոգի էր ու 450 թնդանօթ ունէր, սահմանագլխուն փարսախ մը մնացած՝ միացաւ, ուր Վափոլէոն իրեք թեւ բաժնեց և զօրացն այս բանախօսութիւնս ըրաւ .

« Բայցոր Սարէնկոյի և Գրիէնտ լանտի պատերազմներուն տարեւորքն է, որ երկու անգամ Լաւրոպայի բաղդն որոշեցին : . . . Իմ անատեն, թէ Բուսարիացի պատերազմէն ետեւ և թէ Սակրամի պատերազմէն ետքը մեծ վեհանձնութիւն ցրցուցինք : . . . Ենա, նոյն Բրուսիացւոց դէմ, որ այսօր այնչափ քրթերնին մեծցեր է, երկու հոգւոյ դէմ մէկ էիք . Սոնգմիրայլ, իրեք հոգւոյ դէմ՝ մէկ : Բնմիաք . . . վայր կենական յաջողութիւն մը զիրենք կուրացուցեր է . իրենց ձեռքը չէ Վաղղիացի ժողովուրդը խոնարհե-

ցնելը : . . . Իմ որ Վաղղիա մտնեն՝ հոն իրենց զերեզմանը կը գտնեն : Բնուական սիրտ ունեցող վաղղիացւոյ մը ժամանակն է յաղթելու կամ մեռնելու » :

Բնգղիացւոց և Բրուսիացւոց բանակները իրարմէ հեռու ձմերոցներու մէջ ցրուած բոլորովին զատուեր էին, որով պատերազմին ճակատն ալ շատ ընդարձակեր էր և Ուելլինկդըն Պրուսիէ նստեր էր, Պիւլսէր ալ՝ Վափոլէոն Բայս բանս տեսնելով Վափոլէոն միաքրքրած էր, ինչպէս ըսինք, յանկարծակի յարձակիլ անոնց վրայ, և երկուքին մէջ մտնելով բոլորովին զանոնք իրարմէ բաժնել ու ետեւէ ետեւ զարնել Բրուսիացւոցմէ սկսելով : Բայս ձեռնարկութեանս յաջողիլը որչափ անշուշտ էր՝ այնչափ ալ անհոգ ու ապահով կեցեր էին թշնամիք, և ոչ իսկ կը կասկածէին թէ Վաղղիացիք ամսոյն 14ին այնչափ մօտեցած ըլլան որ կարող ըլլան իրենց վրայ յարձակիլ :

Բայց նոյն իրիկունը Վափոլէոնին կողմանէ գլխաւոր պաշտօնականներէն իրեք հոգի Բրուսիացւոց կողմն անցնելով կայսեր խորհուրդը անոնց իմացուցին, որով Բրուսիացիք մէկէն սկսան իրենք զիրենք պաշտպանելու պատրաստութիւն տեսնել ու ցրուած զօրքը մէկտեղ ժողովել և ասանկով ազատեցան իրենց յետին կործանմունքէն : Ի վերայ այս ամենայնի՝ Վափոլէոն այն իրեքին փախուստին պատճառաւ՝ իւր յարձակմանը ինչ կարգեր որ սահմաններ էր նէ մէկէն պատշաճ փոփոխութիւններն ըրաւ և առաւօտանց սկսաւ առաջ երթալ : Իսկ 11ին Վափոլէոն իւր թիկնապահներովը Շարլըրուայի վրայ գնաց, կարծելով թէ իւր Սոնգմիա զօրավարը քան զինքը առաջ կանխած ըլլայ հոն, ինչպէս որ հրաման ունէր . բայց անիկայ ճամբան մոլորեր էր և որոշեալ ժամանակէն չորս ժամ ետեւ հասաւ . իսկ Բրուսիացիք առանց սպասելու Վաղղիացւոց՝ ձգեր ետ քաշուեր էին : Բնատեն Վափոլէոն ասոնց ետեւէն իյնելու համար իր թիկնապահքը բաւա-

կան չի սեպելով Տիւհէամ և Լ ըֆէվր-Տէնուէդ զօրավարաց հետևակներն ու ձիաւորներն իրեն կանչեց, որոնք հետեւեցին թեթևաշարժ թնդանօթներ ալ ունէին. բոլոր թիկնապահքն ու Կրուշի մարաջախտին պահածու գնդերն և Լ անդամի գունդն ալ մէկտեղ միացան. բայց այսչափ բազմութիւնը տեսնելով Չիզհէն Պրուշի զօրավարը որ Դիւլի բաւաժ գիւղը կանկ առեր էր՝ ձգեց ելաւ անկէ ալ ուր փաժող զօրավարը մտաւ. իսկ Բրուսիացիք ասոր դէմ մեծ գունդ մը ձգեցին: Երբ միջոցին կայսրը՝ Լէյ մարաջախտին հրամայեց, որ բանակին ձախ թեւին հրամանատարն էր, առանց ուշանալու Վադրը-Պրա բաւաժ տեղւոյն տիրէ և Պրիւքսէլի ու Լյաւիւրի ձամբաներուն վրայ յառաջապահ գնդեր շարէ. բայց Լէյ երթալու ատեն ալ կողմանէ թընդանօթի որոտմունքներ լսելով կանկ առաւ վախնալով թէ թշնամին չի պաշարուի, ու Լյաւիւրէնէն նոր հրամանի սպասեց: Ինչհետեւ Լյաւիւրէն կարծելով թէ Լէյ անդուլ դէպ ՚ի Վադրը-Պրա առաջ կ'երթայ՝ ինքը Ֆլէօրիւի վրայ գնաց միտքը դնելով որ ետեւէն Լ անտամի ու Կրուշի գնդերն ալ կը հասնին: Բայց այս երկու զօրավարները կարծելով թէ զիմացինն եղածը բոլոր Բրուսիացւոց բանակն է՝ Դիւլի գիւղէն չի շարժեցան: Կայսրը տեսնելով որ ասոնք կ'ուշանան՝ հրաման տուաւ իրեններուն որ Չիզհէնի գունդը զարնեն. իսկ Չիզհէն չապասեց Վադրիացւոց հարուածին, նորէն սկըսաւ ետ քաշուիլ. Վադրիացիք անոր վերջապահ գնդին վրայ վազելով 1500 հոգի գերի բռնեցին ու 4 թնդանօթ առին, և թէ որ Վադրիացւոց զօրավարները չի դանդաղէին՝ այս գունդը բոլորովին կը կոտորուէր: Երբ գիշերը բոլոր Բրուսիացւոց բանակը շարժման մէջ էր և Չիզհէնի գնդին հետ միանալով՝ դէպ ՚ի Սոմպրէֆ ու Լ իյնի կը քաշուէին. իսկ Լնգզիացիք դեռ անկասկած կեցեր էին:

16^{ին} Վեյլերմանի զրահաւորները

Լէյին օգնութիւն չըկելով, Լյաւիւրէն նորէն հրաման տուաւ որ Վադրը-Պրային դիրքերը բռնէ, որ առաջին օրը առնելու ուշացեր էր. ինքն ալ անձամբ Ֆլէօրիւի վրայ գնաց, Սոմպրէֆ զօրավարը Եարլերուա ձգելով: Լյաւիւրէն պատրաստութիւնները լմննալէն ետեւ Լ անտամ սկսաւ դէպ ՚ի թշնամին յառաջել, նոյն միջոցին Լյաւիւր Լ իյնի գիւղը կը ծեծէր ու Կրուշի ալ զթշնամին Սոմպրէֆ գետին անդին կը մղէր: Բայց այս կէտերուն վրայ թնդանօթներն ու հրացանները սկսան սաստիկ կրակ թափել, և մեծաւ արիւնհեղու թեամբ Լ իյնի գիւղը երկու կողմանէ ալ շատ անգամ առին ու տուին. և մինչդեռ Լյաւիւրէն կը պատրաստուէր իր թիկնապահներով վերջին հարուածը տալ, Լ անտամ զինքը դանդաղեցուց լսելով թէ ձախ կողմանէ Բրուսիացւոց գունդ մը կը մծտենայ, որ ընդհակառակն Լէյին գունդն էր. ուշ իմացաւ կայսրը սխալմունքը, և ալ չապասեց յարձակեցաւ Լ իյնի վրայ: Բրուսիացիք ջարդուբուրդ եղած, սկսան ցիր ու ցան փախչիլ, թշնամեաց ձեռքը ձգելով 40 թնդանօթ, 6 դրօշակ, 25 հազար գերի, վերաւորեալ ու մեռած. Պրիւքսէր ալ փախչելու ատեն ձիէն վար ինկաւ ու թեւը ցաւցուց և դիականց մէջ սահուելուամբ ըլլալով Վադրիացիք զինքը չտեսան, որ ետքէն ձի մը հեծած փախաւ:

Վիշերը Ուէլինկդրնի բանակը սկըսաւ հեռագհետէ առաջ գալ, բայց Պրիւքսէրի յաղթուիլը լսելով հարկադրեցաւ Վադրը-Պրան ձգել, որ Պրիւքսէլի կողմանէ Բրուսիացւոց հետ միանալու կէտն էր, ու նորէն Տիւ գետն անցնիլ. բայց հոն տեղուանքը ձիաւոր զօրք ու իրէք չորս կարգ ձիաւոր թնդանօթներու թողուցին որպէս զի որչափ կարելի է իրենց նահանջումը պաշտպանեն և Վադրիական բանակին առաջ գալն արգելուն: Բայց 17^{ին} Վադրիացւոց բանակը երկու թեւ բաժնուած սկսաւ Պրիւքսէլի վրայ երթալ. Լյաւիւրէն թեւը ուր էր Լյաւիւրէն, վաթ-

սունըլեց հազար հոգի էր, և երկու հարիւր յիսուն թնդանթ ունէր. ա- սոր զիմացն էր բոլոր Լնգղիացւոց բա- նակը: Երկրորդ թմը երեսունըլեց հազար հոգի էր, որուն հրամանատարն էր Արուշի, որ Ալալի մօտ Տիւ գետն անցնելով Երուսիացւոց կոտորած բանա- կին ետեւէն պիտի իյնար և անդադար պիտի հալածէր և թող պիտի չտար որ Լնգղիացւոց բանակին հետ հաղորդակ- ցի: Եւ Երուսիացւոց բանակը շատ զարմացաւ թէ ինչպէս ի՞նչ զեռ չէ հասեր, հրա- ման զրկեց որ բոլոր զօրքովը անդան- դաղ ճամբայ ելլէ ու իր ետեւէն հասնի. բայց ան ինչուան որ եկաւ վրան ժամ մը անցաւ. ան ատեն Երուսիացւոց զինքը կանչեց ու նեղանալով մը ըսաւ թէ « Եւսոր իրեք անգին ժամեր կորսն- », ցունէլ տուիր ինծի », ու սկսաւ նո- րէն առանց ժամանակ կորսնցունելու առաջ քալել: Եւ ինչ անդադու- թեան պատճառաւ հազիւ թէ երե- կոյեան ժամը վեցին՝ Երուսիացւոց բա- նակին յառաջապահը Ալալի զինքը զի- մացն հասաւ, ուր Լնգղիացիք կը քա- շուէին, և Երուսիացւոց ինչպէս որ մտա- ծեր էր չկրցաւ նոյն օրը մեծ պատե- րազմն սկսիլ. անոր համար արեւը ցը- ցունելով ըսաւ « Եւ չէի տար թէ որ », այսօր Երուսիացւոց զօրութիւնն ունե- », նայի ու երկու ժամ միայն արեւուն », ընթացքը կեցունէի », Երուսիացւոց Երուսիացւոց ըստաւ տեղը կանկ առաւ, իսկ Սալմոնիդըն Ալալի զինքը զաշտը՝ Սալմոնի անտառին առջև: Ար- րուշի բանակին աջակողմը կ'իյնար, բայց չէր գիտեր թէ Սալմոնի իր մնա- ցորդներովը ինչ ճամբայ բռներ է, ա- նոր համար անհոգութեամբ հինգ մը- ղոն Ալալիէն հեռու կեցեր էր: Եւ ի- շերը ժամը տասնին Երուսիացւոց իրեն իմաց տուաւ որ վաղը մեծ պատերազմն պիտի տայ, ուստի ինքն ալ Տիւ գետն անցնի ու դէպ ի՞նչ Ալալի- ամպեր առաջ խաղայ ու Լնգղիացւոց ճախ կողմն առ- նու, և պէտք եղած ատեն Երուսիաց- ւոց աջ կողմէն օգնութեան հասնի:

Եւ իշերը Արուշիէն լուր առաւ Երուսի- ցւոցն որ առաւօտանց կանուխ Երուսի- ցւոցն պիտի ելլէ ու Երուսիացւոց ե- տեւէն պիտի իյնայ, որ դէպ ի՞նչ Ալալի կը մօտենային: Եւ ընթացքը իրեն զրկուած հրամանին հակառակ էր. բայց անկարելի կ'երևար կայսեր թէ ետեւէ ետեւ զրկուած հրամանները ըստ ժամանակին Արուշիին ձեռքը չի հաս- նին ու միտքը չի փոխէն և յաղթութիւ- նը չի աստիճաններէն. անոր համար ա- լելորդ համարեցաւ երկրորդ հրաման մըն ալ զրկելու:

Եւսպէս ամէն բան իր մտացը մէջ որոշելէն ետեւ՝ շատ կը վախէր թէ չըլ- լայ թէ Սալմոնիդըն զօրավարը գիշերն իրեն օգնական առնելով Ալալի զինքը ձգէ ու ետ քաշուի և իր սրտին բաղձանքը պարսպ հանէ. բայց երբոր առաւօտը, 18 յունիս, Լնգղիացւոց բանակը տեսաւ որ պատրաստ կեցեր ու պատերազմի կը սպասէ՝ շատ ուրա- խացաւ: Եւս բանակը բոլորը մեկտեղ 90 հազար հոգի էր և Շարլըրուայէն դէպ ի՞նչ Սալմոնիդըն եղած ճամբուն վրայ պատերազմի կարգաւ շարուեր էր: Եւ նակին կիրթ զինուորները միայն Լնգ- ղիացիք էին, որ 40 հազարի չափ կային. իսկ Երուսիացւոց բանակը, ինչպէս ըսինք, 66 հազար հոգի էր՝ ի բաց առեալ Արուշիին բանակը, ամէնն ալ կտրիճ, վարժ, իրենց քաջութեամբ վրայ վստահ, մանաւանդ առաջի օ- րուան յաղթութեամբը շատ սիրտ ա- ռած էին և անտարակոյս էին առաջի- կայ յաղթութեանը: Երուսիացւոց առա- ւօտանց նախաձաշիկ ընելու ատեն կ'ը- սէր թէ « Եւսաւմեաց բանակը մեզմէ », զրեթէ չորրորդ մասամբ մը աւելի է, », մենք իննսուն բաղդ ունինք մեր կող- », մը, իսկ հակառակ և ոչ տասը »:

Եւս օրերը յորդ անձրեւ եկած ըլլա- լով գետինը շատ կակղղցեր էր, անոր համար զօրաց տեղէ տեղ շարժումը շատ դժուարու կ'ըլլար. ի վերայ այս ամենայնի ժամը 11-ին անձրեւը դադրե- լով և օդը քիչ մը բացուելով պատե- րազմն սկսաւ, ու նախ Երուսիացիք

Լճագլխացւոյ վրայ յարձակեցան, և մինչ դեռ ժամ մըն էր որ Վաղղիացիք քաջութեամբ ու յաղթութեամբ կը պատերազմէին, Վափոլէոն որ իւր սուր աչուրները անդադար բանակին չորս դին կը պտըտցունէր, տեսաւ որ հեռուէն դէպ ՚ի Լճագլխացւոյ ձախ կողմը բանակ մը զօրք կուգայ, որ առջի բերան Արուշինն գունդը կտրծեց. բայց երբոր իմացաւ թէ 30 հազար Բրուսիացի են Պուլով զօրավարին հրամանատարութեանը տակ, « Բիսոս, կան », չեց, այս առաւօտ իննսուն բաղդ ու, նէինք մեր կողմը, հիմայ Պուլովին, գալովը երեսունը կորսնցուցինք », Լա մէկէն 10 հազար հոգի խրկեց Պուլովին դէմ, կարծելով թէ գուցէ Արուշի ասոնց ետեւէն ինկած է, և քիչ ատենէն ինքն ալ կ'երևայ :

Թէպէտեւ Վաղղիացւոյ բանակէն 10 հազար հոգի պակսեցան և թշնամեաց 90 հազար զօրաց դէմ 56 հազար մնացին, բայց պատերազմը նոյնպէս տաքութեամբ առաջ գնաց : Լճագլխացիք ալ իրենց կողմանէ քաջութեամբ դէմ կը գնէին Վաղղիացւոյ, բայց ասոնց սաստիկ յարձակմունքը ու կատաղութիւնը յաղթեց իրենց քաջասրտութեանը, և մեծաւ կորստեամբ սկսան ետ քաշուիլ ու յաղթութիւնը Վաղղիացւոյ թողուլ : Ուէլինկոյն չորս դին ինկած քաջ զինուորները տեսնելով չի կրցաւ արտասուքը բռնել. « Բանի », մը ժամալ պէտք է, ըսաւ, այս կըտրիճները ջարդելու. երանի թէ գիշերն ու Բրուսիացիք առաջ հասնէին », Լճագլխէն Բրուսիացիք առաջ կու գային, վասն զի 10 հազար Վաղղիացիք չի կրնալով դէմ դնել անոնց այնչափ բազմութեւնը՝ սկսան ետ քաշուիլ. բայց Վաղղիացիք նոր գնդեր զրկեցին ասոնց դէմ, որոնք անհնարին քաջութեամբ պատերազմելով՝ բռնադատեցին զՊուլով ետ դառնալու և զԼճագլխացիս իրենց խեղճ վիճակին մէջ թողուլ : Ա երջապէս ժամը 7ին յետ սաստիկ արիւնհեղութեան Վաղղիացիք պատերազմին դաշտն ալ առին թշնամոյն

ձեռքէն որ կը պատրաստուէր փախըստեաննչան տալու : Լայս միջոցիս Վալրի կողմանէ հեռուէն թնդանթի ձայն լսուեցաւ, անշուշտ Արուշին է ըսաւ Վափոլէոն. բայց շատ չանցաւ ուրտխութիւնը սուգ դարձաւ երբոր իմացաւ թէ անիկայ Պիլիսերն է որ 30 հազար Բրուսիացի զօրքով Պուլովի ու Ուէլինկոյնի բանակաց մէջ տեղն է առեր. և ահա հոս սկսաւ երրորդ և վերջին ահեղ պատերազմը. բայց բաղդը այնչափ փոխուէր էր որ ոչ հանձար և ոչ քաջասրտութիւն կը բաւէր գէթ հաւասարակշուութիւն պահելու : Թըշնամիք ոչ միայն թուով Վաղղիացւոյմէ շատ էին, այլ նաեւ 60 հազար հոգով նոր գնդեր ունէին, ուր Վաղղիացիք և ոչ նոր գունդ մը ունէին, նոյն իսկ պահծու գունդը, որ ամենէն կիրթ զինուորներն էին, պատերազմին տաք տեսնել իրենք ալ շատ յոգներ էին : Բայց այս ահագին վայրկենիս ան հանձարը, որ Լագիպտոսի բուրգերէն դիտող հոյաւկապ ու հռչակաւոր բիւրաւոր դարերն ալ զարմացուցեր էր, սն հանձարը նորէն դուրս ցատքեց, և ահա մէկէն յաղթութեամբ յոգնած կտրիճ զինուորաց երակներուն մէջ արիւթեան և քաջասրտութեան ոգին դորձեալ արծարծեց : Լըւըր մտեր էր, Վափոլէոն այնպիսի կարգաւ շարեց իր զօրքն, որ ըստ կարծեաց երեւի զօրավարաց, մինչև բաղդին դէմ ալ կրնար կուռիլ. և երբոր ուղածին պէս ամէն բան առաջ կ'երթար, աջ թևը չկրցաւ երկայնատեն զիմանալ Բրուսիացւոյ յարձակմանը դէմ ու ընկճեցաւ, որով թշնամոյն ալիքները Վաղղիացւոյ բանակին մէջ թափեցան սաստիկութեամբ : Վափոլէոն չորս գունդ ձիաւորաց առաջ քշեց, որոնք տապալրին ձեռքերնին թշնամոյն վրայ յարձակեցան, և ինչպէս ականատեսք կը պատմեն, կարծես թէ պատերազմին դաշտը մէկէն պղնձագործաց խանութ դարձաւ, վասն զի տապալրներուն պղնձէ սաղաւարտից և զրահուց տուած հարուածները հրազինուց սրտումը կը խափանէր : Բայց

ինչ կրնան ընել այս չորս գունդ բոլոր օրը հոգնած ձիաւորները, որ երկու հազար հոգի էին, տասուերկու հազար նոր ձիաւորաց զէմ. ասոնք ալ ընկճեցան: Վիշերն արդէն սկսեւ եր կոխել. քանի մը գունդ սկսան ետ քաշուիլ, շփոթութիւնը երթալով շատցաւ, փախըստեան ձայնը մէջերնին տարածուեցաւ, ալ յոյս չէր մնացեր, ամէն դիպց սկսան կանչել ոչ որ կրնայ ապրի: Ուէլ լինկզըն զարմացաւ երբոր տեսաւ յաղթողաց փախուստը, ձիաւորներն առաջ քշեց և բացաւ բազմութիւն հրազինուց բերանը ընդդէմ փորձ պահանջողայ որոնք հրացաննին շտկած առաջ կ'երթային յաղթութիւնը բռնի ետ դարձունելու: Ի զուր այս անպարտելի քաջերը մահուան զէմ կը դիմադրուէին. վասն զի ետեւին շփոթութիւնը երթալով աճեր էր. թնդանութեամբ, ձիաւորք, հետեակք, փախչող փախչողի. մեռելոց դիակները լեռնաձև դիզուէր էին. այս միջոցիս էր որ թշնամիք զպահանջողները անձնատուր ըլլալ կը ստիպէին որոնք քաջութեամբ պատասխանեցին թէ՛ «Պահանջող գունդը կը մեռնի, անձնատուր չըլլար»:

Սէյմն ալ անդիէն Վափուէոն մէջ նետուեցաւ, և քանի մը գունդ քաջերու գլուխը ժողված, սուրը բաց թշուաճոյն զէմ սկսաւ քաշել: Իր ծեր զօրավարներն ու զինուորները թէպէտ վիրաւորեալ կ'աղաչէին «Տէր արքայ մէկդի կեցիր, այս քու տեղդ չէ» ըսելով. բայց Վափուէոն մտիկ չըրաւ անոնց, միտքը դրեր էր մեռնիլ պատերազմի դաշտին վրայ իր վերջի բանակին ինկած քաջերուն հետ: Ինչ ատեն տեսնելով որ Վափուէոն իրենց չի հաւանիր՝ չորս դին առին և ձիոյն սանձէն բռնած «Կեցեա, տէր արքայ, կեցեա» ըսելով զինքը բռնութեամբ պատերազմին տեղէն դուրս հանեցին, ու իրենք թըշնամոյն վրայ նետուեցան. և հոն սկսաւ վերջին սոսկալի պատերազմը: Թըշնամիք յաղթութեան ձայնը կարեցին երբոր տեսան Ղադերլիցի, Վանայի ու

Վալիւսի յաղթողաց բուռն յարձակումը, և մէկէն ատոնց չորս կողմն առին ու սկսան մահ թափել վրանին: Բայց ասոնք՝ անթիւ բազմութիւն թշնամեաց գետին թափեւէն ետեւ, իրենք ալ անոնց վրայ ինկան, և որոնք ալ որ ողջ մնացին մէզմէկ սպաննեցին:

Եւ այսպէս այս դաշտերուս մէջ ինկաւ 19 հազար հոգւոց հետ Վափուէոնի փառքն ալ անկանգնելի, որ սուրբ հեղինակի ժայռին վրայ յաւիտենակա նութեան ափունքը մօտեցած այս վերջին ձայնս կ'արձակէր մահուան անկողնէն. «Սաղիւրդ, օր անըմբռնելի... անկուր ճակատագիր... Սրուշի, Սէյմ, Տըրոն: Երդեօք մատնութիւն, չէ նէ ճակատագիր: Ի՛հ, տառապեալդ Վաղդիա, պատերազմ ահաւոր, ուր գրեթէ իրեք օրուան մէջ, իրեք անգամ յաղթութիւն մը ձեռքէս փախուցի, որուն վրայ վստահ էի... և սակայն ամէն բան առաջուց հոգացեր էի, ամէն բան կարգի դրեր էի, ամէն բան կատարեր էի: ... Թշնամիքս, ես զանոնք ինչի առջև ջարդուբուրդ ըրի, Սաղիւրդ ալ կը կոտորէի թէ որ ամէն մարդ իւր պարտքը կատարեր, թէ որ հրամաններս հաւատարմաբար կատարուէին: Եզական յաղթութիւն, ուր թէպէտեւ ահագին էր կործանումը, սակայն յաղթելոյն փառքը չնուազեցաւ, և յաղթակա նինն ալ չի մեծցաւ. մէկուն յիշատակը իրեն անկմամբը պիտի անմահանայ, մէկալին յիշատակը գուցէ իւր յաղթութեանը մէջ պիտի թաղուի... այս բանիս վրայ երկար ատեն պիտի խօսուի... Եզակայից դառաստաննին կը մնամ»: